

I. EDITORIAL

ROLUL DREPTULUI ȘI STATULUI DE DREPT ÎN CONTEXTUL CRIZEI EXISTENȚIALE ACTUALE¹

Prof. univ. dr., dr.h.c. Ovidiu PREDESCU

Sfârșitul secolului trecut și primele două decenii din actualul s-au evidențiat prin rapiditatea nemaîntâlnită, substanțială și greu de anticipat și controlat a schimbărilor din toate domeniile activității umane, care au avut loc într-o societate paradoxal mai nepregătită și deusolată ca oricând să înfrunte aceste adevărate *provocări-amenințări* prin măsuri sustenabile și durabile.

Astfel, într-o lume dezorientată de mulțimea și varietatea provocărilor și amenințărilor cărora trebuie să le facă față, precum și întrebărilor la care este chemată să răspundă, omenirea se confruntă cu o *criză existențială* fără precedent, amplificată de manifestări negative, precum: procesul de globalizare haotic; criza globală a democrației, un fenomen pe care profesorul Larry Diamond de la Universitatea Stanford îl numește „recesiunea democratică” [„Pe toate continentele, democrațiile sunt în scădere în timp ce sistemele nedemocratice (dictaturi, sisteme teocratice, autocratice, oligarhice – paranteza noastră, O.P.) sunt în creștere, reprezentând în prezent 70% din populația lumii, adică afectând 5,4 miliarde de oameni”²]. Mai mult, lumea democratică trecând rapid de la o criză la alta, pare a fi blocată în propriul proiect, politica în secolul 21 fiind „definită până acum printr-o îndepărtare globală de la liberalism, oricare ar fi acesta... Rezultatul este ceea ce academicianul american Michael Lind a numit „turbo-paralizie”: „Este posibil să fim blocați într-un conflict prelungit între un sistem vechi care nu poate fi recreat și un sistem nou care nu poate fi încă construit... Este posibil să fim nevoiți să

¹ Materialul a fost prezentat în cadrul dezbaterii științifice cu tema *Dreptul și statul de drept față în față cu provocările începutului mileniului al III-lea. Conlucrarea profesilor juridice în vederea consolidării statului de drept*, care a avut loc joi 30 iunie 2022, la sediul Uniunii Juriștilor din România, cu ocazia „Zilei Justiției 2022”.

² Veronica Andrei, *Moisés Naím: Cei trei „P” care au distrus democrația*, disponibil pe ziare.com, accesat la 28 mai 2022.

suportăm ani de activitate fără acțiune și mișcare fără mișcare”³, a relevat acesta; terorismul; degradarea mediului și schimbările dramatice ale climei (spre exemplu, Mami Mizutori, reprezentantul special al secretarului general al ONU pentru reducerea riscului de dezastre, a declarat de curând că: „Seceta este pe punctul de a deveni următoarea pandemie și nu există niciun vaccin care să o vindece”⁴; așadar, o criză a apei ar putea afecta dramatic întreaga planetă); un virus SARS-CoV-2 și numeroasele sale variante sau tulpini, alte boli virale susceptibile de a crea pandemii ca, de exemplu, variola maimuței; și, mai nou, conflictul din Ucraina cu o structură diversă – militară, economică și informațională – prin care sunt contestate cele mai elementare reglementări din dreptul internațional, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, dar și însăși ordinea mondială.

În acest fel, ne confruntăm cu o *criză complexă*, cu multiple verigi, și anume: o *criză de încredere a societății*, cu deosebire la nivel *decizional*, precum și la nivel *informațional*, caracterizată prin informații contradictorii, propagandistice și adesea false, încercări de control al limbajului și, pe cale de consecință, a spiritului în scopuri politice, specifice statului totalitar (Autocrațiile sunt menținute de cei trei P: populism, polarizare și propagandă post-adevăr. „Populismul nu este o ideologie, ci mai degrabă un instrument. Este aceeași veche idee împarte și cucerește. Aceasta, la rândul său, duce la polarizare care crește identitățile fracturate. Și toate acestea sunt parțial produse de post-adevăr, care este o altă tulpină de propagandă: propune o poveste alternativă la realitate. Așa inventează povești”⁵, ne spune dr. Naím, unul dintre cei mai mari gânditori ai lumii contemporane); o *criză referitoare la leadership și calitatea clasei politice*⁶; o *criză economică generală*, care are, printre altele, și consecințe dintre cele mai grave asupra *securității alimentare* a populației (spre exemplu, tot mai multe voci avizate se referă azi la declanșarea unui război mondial al pâinii) incluzând aici și creșterea fără precedent a prețurilor la energie și la alimentele de bază, ceea ce conduce la o inflație mare, care reprezintă un pericol clar și prezent pentru tot mai multe țări; o *alta financiar-bancară* (de exemplu, „Între 2007 și 2009, în Statele Unite s-a declanșat o criză financiară profundă, a cauzat daune grave economiei, apoi a infectat alte țări și a lăsat repercusiuni politice durabile. Poate cea mai importantă dintre acestea este creșterea inegalității economice”⁷) ori una socială, aceasta din urmă marcată de șomaj, creșterea ratei infracționale, violență extremă și, nu în ultimul rând, o *criză judiciară*.

³ Ștefana Radu, *Moartea autorității politice. Naționalismul populist, internaționalismul liberal și rezultatele dezastruoase taxate de alegători*, disponibil pe ziare.com, accesat la 18 iunie 2022.

⁴ Avertisment ONU: Următoarea „pandemie” este aproape și nu există niciun vaccin care să o vindece, disponibil pe digi24.ro, accesat la 21 iunie 2022.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Cu referire la subiect, a se vedea pe larg, I. Chifu, *Efectele Covid-19: Naționalizarea globalizării versus accelerarea integrării globale. Locul UE*, disponibil la <https://adevarul.ro>, accesat la 30 martie 2020.

⁷ Veronica Andrei, *Moisés Naím: Cei trei „P” care au distrus democrația*, cit. *supra*.

În acest context se înscriu și recente afirmații ale vicedcancelarului german Robert Habeck în intervenția sa pe scena Forumului de la Davos, Elveția, din mai 2022: „Avem cel puțin patru crize, care sunt împletite. Avem inflație mare... avem o criză energetică... avem sărăcie alimentară și avem o criză climatică. Și nu putem rezolva problemele dacă ne concentrăm doar asupra uneia dintre crize. Dar dacă nici una dintre probleme nu va fi rezolvată, chiar mă tem că ne confruntăm cu o recesiune globală cu un efect extraordinar... asupra stabilității globale”⁸.

La acestea se adaugă, în opinia mea, cel puțin trei crize conceptuale: criza concepției despre om și univers, care este una a spiritualității, a valorilor, a înseși identității umane; criza conceptului de ordine mondială – problema internațională cea mai presantă a prezentului – și criza conceptului de drepturi ale omului. Consider că aceste trei crize stau la baza crizei existențiale prezente.

Totodată, se vorbește deja de o nouă revoluție industrială – a patra –, ce promite a aduce „schimbări radicale și ireversibile la nivelul economiei globale”⁹, un adevărat punct de cotitură pentru umanitate, aceasta trebuind să se conformeze și să se adapteze cât mai repede (mai ales la piața muncii în raport cu noul model economic în plină ascensiune) la provocările semnificative lansate de progresele impresionante din domenii, cum ar fi, nanotehnologia, genetica, robotica, imprimarea 3D, industria neurotehnologiei și științele neurocognitive ș.a.

Deopotrivă, sub aspectul *reflecției*, suntem contemporani cu două școli de gândire, exprimate prin două tendințe contrarii în lumea modernă: una este școala de gândire *umanistă*, de sorginte renescentistă, iar alta este școala de gândire *transumanistă*, tot mai activă în zilele noastre. Prima militează pentru „o transformare a ființei umane printr-o conduită morală, prin cultivarea empatiei, a compasiunii pentru semenii”, pentru un mediu sănătos și echilibrat ecologic, precum și pentru o justiție socială, fiind văzută de mulți filosofi, printre care și Corine Pelluchon, „ca unica soluție de a supraviețui într-o lume aflată în pragul autodistrugerii”. Cea de-a doua, se referă la o lume „total liberă, fără legi, fără state, singurul zeu fiind cel corporatist”¹⁰.

Au trecut mai bine de două decenii din epoca postmodernă, caracterizată printr-o filosofie nebuloasă care neagă orice sens existenței și îndeamnă la consum până la epuizarea prematură a ființei, o epocă a post-adevărului, a știrilor cu precădere false promovate prin mass-media și prin rețelele de socializare; iar societatea este practic redusă la un așa-zis „sat global”, înfăptuit deja la nivelul comunicațiilor și informațiilor, fiind nevoită, în același timp, să își apere umanitatea cu toate forțele, inclusiv sau mai ales prin mijloacele *Dreptului*, în fața

⁸ Lucian Negrea, *Pe scena Forumului de la Davos, liderii mondiali fac profeții apocaliptice: avem cel puțin 4 crize simultan*, disponibil pe www.ziare.com, accesat la data de 24 mai 2022.

⁹ *Cum ne pregătim de revoluție? Piața muncii și a patra revoluție industrială*, disponibil pe www.ziare.com., accesat la data de 9 iunie 2022.

¹⁰ Dumitru Constantin Dulcan, *Creierul și mintea universului*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2019, pp. 204-205.

asaltului tot mai pregnant al principalilor actori ai globalizării sau mondializării¹¹, și anume întreprinderile transnaționale¹². Acestea „găsesc în mondializare posibilitatea de a scăpa de reglementarea liberală statală și riscă astfel să angajeze sistemul economic într-un libertinaj distructiv”¹³.

Așa fiind, sarcina dreptului dobândește valențe hotărâtoare în procesul globalizării, proces care trebuie îndeplinit în beneficiul omului.

În acest cadru, apar mai multe întrebări care necesită răspunsuri și soluții rapide și adecvate, ca, de pildă: *cum se conduc societățile în condițiile globalizării și, mai ales, cum este gestionată globalitatea sau, mai bine zis, geomodernitatea, cea care reflectă gradul contemporan de civilizație în plină eră a informaticii și a tehnologiilor înalte? Poate capitalismul actual dominat de diverse grupuri transnaționale și de regula sa principală, dorința de a produce profit – din nefericire doar pentru unii –, să fie și moral, și ecologic, și responsabil? De asemenea, care este, în aceste circumstanțe, rolul statului modern, al statului de drept, fondat pentru un scop democratic în situația în care acesta nu mai este considerat actor principal al globalizării*¹⁴?

În legătură cu acest din urmă aspect și apreciind că statul de drept nu și-a încheiat încă misiunea, alte două întrebări pretind răspuns. Una privește limita inferioară sau pragul până la care statul și instituțiile sale pot ceda din atribuții și răspunderi, iar cea de-a doua este adresată sarcinilor sale noi, impuse de globalizare sau de noile înfățișări pe care interesele sale ireductibile le iau în noul context al lumii. Referindu-mă, mai întâi, la ordinea internă și la aplicarea justiției, susțin că globalitatea nu le poate asigura, cel puțin pe termen scurt și mediu, astfel că statele și instituțiile lor sunt chemate încă o dată să facă față la sfidări mai mult sau mai puțin noi: trafic de arme, spălarea banilor, crimă organizată, corupție, trafic de droguri și de persoane, terorism, criminalitate informatică, criminalitate de mediu etc. În același timp, chiar dacă multe dintre atribuțiile care revin astăzi centrului, adică statului, vor fi preluate de autoritățile regionale și locale, totuși sistemul piețelor nu poate funcționa decât în interiorul unui stat de drept, unde domnește ordinea, unde legea este aplicată și unde infractorii sunt pedepsiți, altfel ar fi un derapaj inevitabil spre sisteme mafioate¹⁵. Acest derapaj poate conduce la instaurarea *cleptocrației*, și din acest punct următorul pas ar fi instituirea unui *stat infracțional, criminal* unde infractorii sunt guvernul însuși¹⁶.

¹¹ Referitor la mondializare, Pascal Bruckner consideră că aceasta „traduce momentul istoric în care Pământul devine conștient de limitele lui, iar oamenii de interdependența lor” (P. Bruckner, *Un rasism imaginar. Islamofobie și culpabilitate*, Ed. Trei, București, 2018, p. 19).

¹² O. Predescu, *Drepturile omului și ordinea mondială*, în „Dreptul” nr. 8/2016, p. 10.

¹³ M. Duțu, *Dreptul: între ipostaze teoretice și avatarurile mondializării*, Ed. Academiei Române și Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 18.

¹⁴ O. Predescu, *Globalizare, globalitate și criminalitate*, în *Devianță și criminalitate. Evoluție, Tendințe și Perspective*, de O. Predescu (editor coordonator) ș.a., Ed. Universul Juridic, București, 2016, p. 15.

¹⁵ *Ibidem*, p. 16.

¹⁶ În același sens, a se vedea și Veronica Andrei, *Moisés Naím: Cei trei „P” care au distrus democrația*, cit. *supra*.

În al doilea rând, cu privire la ordinea internațională, grav afectată de conflicte cum este, de pildă, cel din Ucraina, de natură geopolitică, geostrategică, dar și cu o componentă economică puternică de unde nu poate lipsi globalizarea, statul de drept și instituțiile sale democratice trebuie să acționeze prin toate mijloacele legale pentru respectarea necondiționată a normelor dreptului internațional, precum și a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, începând cu dreptul la viață și respectarea demnității umane.

Astăzi suntem martori, mai mult sau mai puțin conștienți, ai unor acțiuni tot mai numeroase și mai bine organizate, atât pe plan local, cât și internațional, îndreptate împotriva instituțiilor *statului național - stat de drept* - pentru slăbirea rolului și forței lor, care au ca scop dezagregarea acestora prin transferul puterii către grupuri de interese naționale și/sau transnaționale cu o natură complexă politică, economică, financiar-bancară și, nu în ultimul rând, militară. „Toată lumea este de acord că trebuie să existe un stat de drept puternic”, remarca laureatul Premiului Nobel pentru economie în 2001, Joseph E. Stiglitz. Și tot el continua: „dar contează și ce fel de legi există și cum sunt ele aplicate”¹⁷.

De asemenea, în contextul unei tranziții digitale accelerate, inteligența artificială își face loc tot mai mult în domenii precum medicină, serviciul de relații cu clienții, transporturi, domeniul juridic, sectorul bancar și financiar ș.a. Prin urmare, este nevoie rapid de o reglementare la nivel național, regional (unional-european) și internațional a domeniului inteligenței artificiale în folosul speciei umane, și nu invers. Spre exemplu, „sunt semne că neurotehnologia inaugurează o epocă nouă a istoriei umane. Este epoca în care se poate descifra în măsură semnificativă ceea ce este în creierul altor persoane. Dar este și epoca în care apare un nou pericol de manipulare a minților... neurotehnologia poate afecta negativ cinci arii ale vieții noastre: 1. identitatea personală este dizolvată de multitudinea de „instrumente (*devices*)” și „interfețe” la care se recurge; 2. voința liberă (*free will*)” este slăbită de mulțimea algoritmilor și informațiilor; 3. caracterul oarecum privat al minții (*mental privacy*) este atins de cunoașterea de către cineva din afară a datelor creierului, putându-se descifra până și laturi ale subconștientului; 4. unele grupuri pot să-și crească „abilitatea mentală și fizică” în detrimentul altora și să creeze in justiție; 5. se pot implanta tendințe de comportament noi în creierul celui alt, încât se ruinează egalitatea... Soluția este legislația care promovează valori... Nu se ajunge la justiție, nici la libertăți și drepturi fără a asuma valori... Columbia University propune preluarea a cinci neurodrepturi în legislație. Sunt drepturile la identitate personală, la libertate de decizie, la intimitate mentală, la acces egal la augmentarea mentală și la protecția în fața tendințelor algoritmice. Statul Chile a și preluat în Constituția sa asemenea drepturi”¹⁸.

¹⁷ J. Stiglitz, *Prețul inegalității. Cum societatea divizată din ziua de astăzi ne pune în pericol viitorul*, Ed. Publica, București, 2013, p. 338.

¹⁸ Andrei Marga, *Neurodrepturile și alte drepturi*, disponibil pe cotidianul.ro, accesat la 27 iunie 2022.

Așa fiind, în curând dreptul se va confrunta cu schimbări de substanță, prin metode și tehnici legislative noi, adaptate vremurilor în care trăim.

La fel realități tot mai vădite ale lumii contemporane sunt și mondializarea dreptului în elaborarea și practica sa, precum și globalizarea conceptelor și tehnicilor lui, acestea îndreptându-se „spre perspectiva unui drept comun ansamblului planetei, care ar putea fi calificat, pe termen lung, chiar ca mondial”¹⁹. În doctrină se afirmă cu drept cuvânt că: „Tehnicitatea și scientizarea crescândă a normelor juridice, apariția unor sectoare noi de reglementare, specifice, precum vectorii globalizării (comunicare electronică, internet și mass-media), codificarea la nivelul ramurilor și în plan supranațional, constituie provocări tot mai perceptibile (...)”²⁰. Toate acestea trebuie să pună în gardă profesiile juridice în vederea adaptării lor la noile condiții atât prin reconfigurarea identității lor (atribuții noi, resurse umane, pregătire profesională etc.), cât și printr-o mai bună cooperare teoretică și practică între ele.

În consecință, apreciez că este necesară o creștere a influenței dreptului asupra schimbărilor care au loc în societatea omenească.

Deoarece „dreptul este, înainte de toate, un sistem de gândire, o modalitate de a gândi lumea... dreptul nu trebuie să fie un mijloc de criptare a lumii, ci de decriptare a sa într-un anumit fel, unul care cultivă nuanța, pigmentează starea și prefigurează perspectiva pe termen lung a problemelor vieții (sociale)”²¹.

Pentru a face față provocărilor acestui început de mileniu, atât specialiștii din domeniul dreptului, cât și oamenii politici nu trebuie să lase prea mult timpul să treacă sperând că lumea familiară și valorile sale de la sfârșitul veacului trecut se vor întoarce. Așadar, se impune tranziția cât mai scurtă de la o atitudine pasivă, deloc potrivită acestor vremuri, la una proactivă, angajantă, în vederea rezolvării problemelor ivite ca urmare a schimbărilor rapide și de fond din societate – una a cunoașterii bazate pe înaltele tehnologii –, pentru ca omenirea, prin drept și în cadrul unui stat de drept, să poată să-și împlinească misiunea sa pe acest pământ. Iar, în ceea ce îl privește exclusiv pe jurist, acestea „vizează mai ales calitatea de intelectual angajat în problemele cetății... și mai puțin ipostaza sa de tehnician interpret și susținător al unui text de lege oarecare... Devenind om al cetății, intelectualul jurist se întregește pe sine și se afirmă pe deplin inclusiv din perspectiva valorilor dreptului și justiției”²².

În *concluzie*, se remarcă o nevoie imperioasă de abordare științifică a dreptului și a manifestărilor sale, prin luarea în considerare a tuturor fațetelor teoretice și

¹⁹ M. Duțu, *op. cit.*, p. 19.

²⁰ *Ibidem*, p. 20.

²¹ Mircea Duțu, *Academia și Enciclopedia în ecuația cultivării culturii juridice*, disponibil pe juridice.ro, accesat la 29 iunie 2022.

²² Mircea Duțu, *De la juristul invizibil la omul de drept al cetății!*, disponibil pe juridice.ro, accesat la 20 iunie 2022.

practice ale fenomenului juridic: dreptul ca doctrină, știință și jurisprudență. Pentru atingerea acestui obiectiv, s-ar impune de urgență, cum este și cazul României, reformularea cercetării științifice juridice ca cercetare științifică fundamentală, pentru a face posibilă în final înțelegerea științei dreptului ca „știință a spiritului” cu toate consecințele benefice ce rezultă din acest demers, inclusiv ori mai ales pentru investigația aplicativă²³. Iar toate acestea trebuie să aibă loc printr-un dialog continuu între sistemul de drept continental de sorginte romano-germană, cunoscut și sub denumirea de inchizitorial, și sistemul de *common law*, în conformitate cu realitățile socioeconomice și reflexele lor juridice la nivel național, regional și internațional.

În plus, din perspectivă politică, democrațiile lumii trebuie să conștientizeze că se confruntă cu o problemă serioasă, extrem de periculoasă, caracterizată prin atacuri repetate împotriva valorilor și instituțiilor acestora, prin încălcarea sistematică a drepturilor omului recunoscute internațional (drepturi culturale, civile, politice și de alte tipuri prevăzute în Declarația universală a drepturilor omului și în convențiile internaționale) multe dintre acestea abil absconse. În consecință, este nevoie de o voință fermă pentru detectarea, publicitatea și rezolvarea acestei situații. Pentru atingerea scopului menționat, este necesar a se crea cadrul normativ cel mai adecvat întăririi statului de drept și a instituțiilor sale, în primul rând a pilonului său principal, justiția independentă și imparțială, a cărei activitate să se desfășoare cu respectarea principiilor fundamentale ale dreptului.

Deopotrivă, apreciez că se impune mai mult ca oricând *responsabilitate, solidaritate, înțelegere și voință* în luarea deciziilor necesare și binefăcătoare pentru existența și viitorul lumii libere în cadrul unui stat de drept ale cărui instituții democratice să fie consolidate și adaptate noilor condiții impuse de criza multidimensională la nivel global pentru a-și sluji cu adevărat cetățenii.

Altfel, nota de plată pentru depășirea crizei actuale va fi suportată din nou de cei guvernați, ale căror drepturi și libertăți individuale vor fi limitate până la desființarea totală „de o ordine de tip autoritar și egalitar care șterge diversitatea personalității umane, supunând, totodată, binele individual concret unui bine colectiv abstract”²⁴.

²³ Pe larg, a se vedea Mircea Dușu, *Cercetarea științifică a dreptului în căutarea destinului său. Sau despre rezistența și esența în reflecția juridică*, disponibil pe juridice.ro, accesat la 6 iunie 2022.

²⁴ Adrian Severin, *Sub dictatura „drepturilor colective” drepturile individului mor*, disponibil pe bursa.ro, accesat la 6 iunie 2022.